

FIGYELMEZŐ

AZ EGYETEMES LITERATURA' KÖRÉBEN.

Kiadó szerkesztők

SCHEDER, VÖRÖSMARTY, szerkesztő társ **BAJZA.**

HARMADIK ÉV

Pesten.

Julius' 2. 1839.

26. szám

Tartalom. Hazai literatura. Romai classicusok magyar fordításokban. Sallustius Kazinczytól (*Szen-
czy Imre*). — Fördőirat. Szliács, D. Czilchertől (*D. S. F.*). — Állítások, vélemények, felvilágosi-
tások. A' hegelismus' tárgyában folyvást sürgetőnek (*Szeremlei G.*). — Historiai társaságok (*S. F.*).

HAZAI LITERATURA.

Classica literatura.

1) *Romai Classicusok magyar fordítá-
sokban.* Kiadja a' magyar tudós társaság. Első kötet. C. C. Sallustius' épen maradt minden munkái. Magyarra Kazinczy Ferencz. Budán, a' magyar kir. egyetem' betűivel. MDCCCXXXVI. nr. 245 l. Ára 1 ft 30 kr, postapap. 2 ft ep.

Mit a' m. academiától ennek föllálltakor sok lelkes hazafi egyebeken kívül hön ohajtott 's várt; hogy annak eszközlése által a' Hellas' és Latium' remek íróiban létező kincs czélszerű fordítások által hova hamarabb minél többekkel közösíttessék: azt a' haladási pályánkra új derűt vetendő Római Classicusok' fordítmányai' megindításával ime teljesülésbe indulni látjuk.

Előttünk fekszik két igen különszerű, de egyaránt magas tökélyű latin írónak: a' verdesett nyelvű 's tömött Sallustius', 's a' szabadon ömlengő's áradozni szerető Cicero' épen maradt munkáikból két kötet (ezé részlet —, amazé egészben); mindkettő a' m. literatúrában pályatörő, 's holtaiqlan csüggedetlenül fáradozó Kazinczytól; ki nem valami csekély-

séget, vagy ritka talentumához méltatlan 's a' honi literatúrára haszontalan munkát vélt magára vállalni, midőn idejét 's tehetségét miveltségünk' legtisztább forrásainak, a' római classicusoknak magyarítására szentelte.

Vannak, kik eredetiségöikkel szertelenül sátorozva, fordítmányokra csak fél vállal tekintenek. Ezt akár azért teszik, mivel azokat *haszontalanoknak*, akár mivel a' munkát *könnyűnek* tartják, igen csalatkoznak.

Mert ha a' görög 's római bölcsesség' táraihoz az olvasó községnek utat nyitni, a' költészet', szónoklat', történetészet' örök b' csü példányait mindenek' kezébe juttatni, az igaz', jó', szép' eszméjét, az izlés' tisztaságát mindinkább terjeszteni, a' régiek' modorjába, értelmébe, nyelvébe hatva min honi nyelvünket gazdagítani, mivelni nem megvetendő czélok — pedig ezekre irányozvák minden jó fordítások —: úgy azoktól a' valódi hasznót 's becsét elvitázni nem kell, 's úgy hiszem nem is lehet.

Ki a' fordítást, értem a' művészt, könnyűnek tartja, azt röviden Bitnicz Lajos' Magyar Nyelvtudományához (Második rész 104—107 l.), honnét a' fordítás' nehézségeit 's szabályait megértheti, vagy még inkább önta-

pasztalására utalom: kísértse meg erejét például Sallustiussal; meg fogja látni, hogy, mosolygjon bár feléje a' musák' kegyarczája, ha egyébert nem, de a' csupa nyelv- és időkülönbségért is azon erőből, a' kifejezések' azon keresettségéből, azon kaczerkódó makacs izlésből, szóval azon magas művészi tökélyből, melly az eredetinek annyira tulajdona, sokat, igen sokat fog, 's kell vesztenie. Érzés, szorgalom, tudomány mind nem elég a' nehézségeknek, mellyek e' részben elébe tolulnak, legyőzésére. 'S annak eszét bizonyosan tulszárnyalta a' hiuság, ki hiszi, hogy nem görög vagy latin, hanem bármilly nyelvű remek eredetinek szépségét fordításával megütni bírta.

Illy nehézségek közt ha olly sok oldali készülettel dolgozó férfiú, mint Kazinczy, fogott művészi öntudattal Sallustius' és Cicero' fordításaihoz, azt a' nemzeti literaturára nézve legnagyobb nyereségnek kell tekinteniük; 's nekem különös örömemre szolgál mondhatni: hogy Kczy, ki nálunk negyedik adja Sallustius, és elődei között a' tökélyben nem fokozat van, hanem szökés; 's hogy ha maholnap valaki a' critica' magas kívánatainak mindenben megfelelő magyar Sallustius adni képes leend: az e' nehéz pálya' göröngyeit igyekezeteivel nagy részint megtört Knak fölöttebb sokat fog érdemül tulajdoníthatni.

Jelen munkát illetőleg, mi egész méltánylásunkat megérdemli az: hogy Kczy nem csak az értelmet adá csaknem mindig leghívebben, hanem ritka béketűréssel — Sallustiuson, ha emlékezetem nem csal, mintegy harmincz évig javitgatott, — 's fáradhatlan ügyszeretettel az eredetit bélyegző sajátságokat: a' keresett szigorúságot, a' legrakottabb gondolatok' minél kevesebb szóval adását, a' beszédnek hol méltóságos menetét, hol catói fanyarságát 's darabosságát, sőt, hogy a' mű eredetie' színét egészen visszatükrözze, a' nyelvkoresokat is megragadni, 's honi nyelvébe, jobbadán elég szerencsével, áthozni törekedett.

Milly gyönyörűek például Catilinája' 15ik 's 25ik, ismét Jugurthája' 59ik és 100ik számai! a' nehéz levél, Catil. 35. milly szerencsés könnyűséggel fordítatott! — Velős, férfias fordítására különösen is im' néhány példa: Cat. 26. Quae occulte parauerat, aspera foedaque euenera. „Valamit alattomban forrala, balúl üte ki, 's neki nagy megszégyenülésé-

re“. — Jug. 23. Jugurtham tanta lubido extinguendi me inuasit, uti neque vos, neque deos immortalis in animo habeat; sanguinem meum, quam omnia, malit. „Jugurthat olly düh szállá meg eloltani életemet, hogy sem véletek, sem a' nagy Istenekkel nem gondol; nem nyughatik, míg véretem ki nem ontja“. Általán e' szám amugy is egyik a' legszebbek közül.

De legjobban kitűnik Kazinczy' ereje, ha ennek fordítását Sz-Györgyiével vetjük össze. Álljon itt egykét hely: Cat. 3. Sed ego adolescentulus initio, sicuti plerique, studio ad remp. latus sum, ibique mihi advorsa multa fuere. Sz-Györgyi így: „De én eleintén ifjú koromban, mint nagyobb részint mások, a' tudományok' gyakorlásáról a' köztársaság' szolgálatjára áldoztam magamat, hol sok ellenkezésre akadtam“. Mennyivel szebb 's hívebb is Kczy: „Én még gyenge ifjú, mint általában mások, lángolólk hivatalba jutni, 's ott engemet sok viasz ért“. — Cat. 5. ardens in cupiditatibus. Sz.: „heves indulatú“ K.: „indulatiban láng“. — Ugyanott: Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat. Sz.: „Telhetetlen lelke mindenkor mérték és hitel felett való iszonyú dolgokat kíván vala“. K.: „Temérdek lelke szertelent, nagyon fentett, alig remélhetőt keresse mindenben“. — Cat. 13. Viros patí muliebria, mulieres pudicitiam in propatulo habere. Sz.: „a' férfiak asszonyi módra éltek, az asszonyok szemérmetességeket felfedezték“. K.: „férfiak nő szerelmeket türtek, asszonyok bitangra ereszték magokat“. — Ugyan ott: Adolescentium animi molles et aetate fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Sz.: „A' nevendékek' lágy, és korok szerint hajló sziveik családsággal könnyen megejtetének“. K.: „Az ifjak lágy 's már korok által ingovány lelkeik nem nehezen hullának kelezéibe“. — Még egyet. Cat. 20. tantummodo incepto opus est: cetera res expedit. Sz.: „Csak el kell kezdeniünk: a' többi önkényt megyen“. K.: „Csak kezdenünk kell, és menni fog“.

E' kevés példából is kitétszik, hogy midőn Sz-Györgyi hideg józansággal jár munkája körül, Kazinczy a' történetész' szellemében velő 's vérrel tölti el dolgozatát; midőn amaz száraz betűt ad, melly miatt izetlen marad a' mű, ez erőt nyilvánít 's kiemeli a' szépet. Azért Sz. Gy. a' Goethe által osztályozott

*) fordítási első időszakba tartozik még csak, midőn Kczy a' harmadikat igyekszik megközelíteni. — Ennyit röviden az előttünk fekvő mű' 's szerzője' jelességei felől.

Azonban mivel ismertetőnek tiszte nem csak a' szépségeket kimutatni, hanem a' hiányokat 's fogyatkozásokat is: kijegezzem itt mind azt, mit a' munka' figyelmes átolvasásakor izlésem 's belátásom szerint akármi tekintetben nem leghelyesbnek találtam. Megvalom pedig őszintén, hogy minél többször olvasám keresztül a' bevezetésnek (XVI — XXXVIII. l.) mondhatlanul szép sorait: annál bizodalmatlanabb levék enmagamhoz. Mert fontolóra vévén azt, hogy minden irót a' maga elvei szerint illik 's kell megítélni; miután Kczy' minden törekedése oda irányozvák, hogy Sallustius a' fordítás' nyelvében is Sallustius maradjon: érzém, mikép annak külöködéseit, merényeit, szilajkodását stb nem, a' hogy legelső olvasáskor gondolám, egészben, hanem legfőlebb tulzásaiban rosszalhatni. A' következőket mindazáltal bátor vagyok megjegyezni:

Kazinczy (XXXVIII l.) nem tartja szükségesnek, hogy az eredeti' semmi szavát el ne hagyjuk; én pedig a' critica' mellözhetlen kívánatának állítom: hogy a' classicus művek' fordításában semmi szó ki ne hagyassék. E' szerint a' fordító tartozik szerzőjét, ha csak máskép lehetséges, sorról sorra követni: és, jól megjegyezzük, mégis az eredeti' minden sajátságait kitüntetni; mégis a' magyar nyelv' alaptörvényeit meg nem sérteni; mégis a' kifejezés' csinján csorbát nem ejteni; mégis a' beszéddel azon hatást tenni itt, a' mit ottan tevé. Ha valaki ezekre azt mondaná: kemény beszéd ez, ki hallhatja azt? nem állitana egyebet mint enmagam; de mégis classicai műmácsolatokban kellő tehetségekkel olly szigorúságot ohajtanék párosulva, hogy ha az előkép fatum által elenyésznek is, azt a' két nyelvben tökéletesen járatos valaki a' fordítmányból képes lenne újra kipótolni. E' tökélyt, véleményem szerint, Kczy néhelyt mégis közelitette, például Cat. 3. Ubi de magna virtute et gloria honorum memores, quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit; supra ea, veluti ficta, pro falsis ducit. „Ha pedig jóknak említették ritka nagyságok, dicsőségek,

*) L. Athen. 1837. I. kötet. 32. szám.

ki mit magától is kitelhetőnek tekint, azt nyugodt elmével fogadja; tul azon, mint költeményt, valónak semmit nem hiszen“. Milly nehézkos sallustiusi beszéd ez, és lélekismeretes szóhoz tapadás! annál feltünőbb tehát, ha itt ott egy vagy több szavakat illy jeles fordítótól kihagyatva látunk.

Igy: Cat. 10. nationes ferae et populi ingentes vi subacti. „Vad népek 's tartományok járom alá estek“, — ea quasi materies omnium malorum fuere, „e' kettő vala anyagja minden inségnek“. — Cat. 11. sed ille vera via nititur; huic quia bonae artes desunt, dolis atque fallaciis contendit. A' fordítmányban két ige: nititur és contendit egygyel van adva. — Corpus, animumque virilem effeminat, „elasszonyosítja a' férfi lelkét“. — Luxuriose nimisque liberaliter habuit. „Buján tágon tartá“. — Cat. 13. Dormire prius, quam somni cupido esset; non famem aut sitim; neque frigus, neque lassitudinem opperiri, sed ea omnia luxu antecapere. E' szavak a' fordítmányban összehuzattak, némellyek ki is hagyattak. — Cat. 15. dis hominibusque infestus animus, „hominibus“ ki van hagyva; egyébiránt ezen egész szám fölötté gyönyörű. — Cat. 19. ab equitibus hispanis „a' lovasoktól“. — Cat. 20. Divitiae, decus, gloria, „fény, becsület“. — Cat. 26. neque illi tamen ad cauendum dolus, aut astutiae deerant. „De ez sem viselé magát szemesség nélkül“. — Cat. 28. Igitur perterritis ac dubitantibus ceteris. „Elrettenvén a' többiek“. — Curius ubi intelligit, quantum periculi consuli impendat, propere per Fulviam, dolum, qui parabatur, enunciat. „Curius Fulvia által legottan bejelenti, a' Consul felett melly veszély lebeg“. — Cat. 29. neque urbem ab insidiis priuato consilio longius tueri poterat. „Sem a' várost nem védheti magától támadói ellen“. — Cat. 39. initio profecti „általmenének“. — Cat. 43. Cethegus Ciceronis ianuam obsideret, eum vi adgrederetur. „Cethegus erővel tör a' Cicero' ajtajára. — Cat. 45. Homines militares sine tumultu praesidiis collocatis, sicuti praeceptum erat, occulte pontem obsidunt. „A' hadi férfiak csataj nélkül állítják ki embereiket.“ Ugyanitt mindjárt a' másik sorban ki van hagyva cum Vollurcio. — Cat. 48. Sed ubi T. Crassum nominavit, hominem nobilem, maximis diuitiis, summa potentia; alii etc. „De midőn ez Crassust nevezé, a' nagy tekintetűt, termédek gazdagságot, egy részt

sth. — Ugyan e' számban alább nem fordítottak e' szavak: *more suo*; végül: *tantum* illam contumeliam: „e' moeskot“. — Cat. 51. eos mores, *eam modestiam* viri cognovi. „Ismerem erkölceit“. — *In luctu atque miseris* mortem aerumnarum requiem esse, „hogy halál nyugalmat hoz“ — Cat. 57. *eo consilio*, uti per tramites *occulte* profugeret in Galliam. „Honnan oldalnilyásokon Galliába vonuljanak“. — Cat. 58. *forti* atque parato animo sitis, „legyéték elszánt lélekkel“ — *decus*, gloriam „dicsőség“. — Cat. 61. pars hospitem *aut cognatum* reperiebant, „másik vendégtársára talált“. — Jug. 1. Abunde *pollens* potensque et clarus, „elégge hatalmas, elégge ragyogó“ itt egyik szó kihagyatik, a' másik fölösleg kettőztetik. — Jug. 2. per *luxum* atque ignauiam aetatem agunt. „Éltöket renyhén töltik“ — neque melius, neque *amplius* „semmi jobb“. — *Incultu atque socordia* „mívelés nélkül“. — Jug. 3. *inhonesta* et pernicioso lubido, „az a' holdogtalan viselkedet“. — Jug. 4. *furtim* et per latrocinia *potius quam bonis artibus*, „zsványkodva“. — Jug. 10. *reguli* in unum convenere, „egybe gyűlnek“. — Jug. 17. *iique alueos nauium immersos* pro tuguriis habuere. „Ezek hajók' medreit csinálák kalibáikká“. — Jug. 19. quos *paulo ante* muneribus expleuerat, „kiket osztogatásai eltöltöttek“. — Jug. 26. omnis *invidia prolatandis consultationibus* dilapsa erat. „Elenyészett volna az egész nehezitelés“. — Jug. 27. cuius de natura *et habitu* „kinek elméje felől“. — sed legiones *per Italiam Rhegium, atque inde Siciliam, porro ex Sicilia* in Africam transuectae. „A' legiók Rhegiumba, Siciliába, Africába szállítatnak“. Az értelemben semmi csorba, de a' fordítónak nem szabad kihagyni a' szavakat, mellyek az eredetiben állanak, bár ez által nyelve szépülne is. — Jug. 28. *acerrume* regem inpueruerat, „ellenkezék a' királylyal“. Másutt nagyobb erőért adverbiumot tesz beszédéhez, itt a' meglevőt kihagyta. — Jug. 29. *prorsus intentus omni modo* plebis animum accendebat. „S ezek által a' sokaságot bosszúra gyulasztotta“. — Jug. 37. At Jugurtha, cognita vanitate atque imperitia legati, subdolos augere amentiam: „Jugurtha látá a' Legatus' fonákságát. Nevelgetni akarván azt sth“. Három főnév: *vanitas, imperitia, amentia* egygyel van adva, és *subdolos* nines is fordítva. — Jug. 41. vincere quouis modo, „leverni“. — Jug. 48. *maximarum* aerumnarum „inségeiknek“ — Jug.

51. ad flumen, *quo praemissus erat*, „a' folyam mellé“. — Jug. 55. „illos in libertate *sine metu* aetatem acturos. „Magok szabadságaikban megmaradnak“. — Jug. 59. pariter oppidani agere, oppugnare aut parare omnibus locis. „Igy a' városiaknál is; sürgenek forognak mindenfelé“. — Jug. 63. homo *inanis* et regiae superbiae, „a' királyi gögü ember“. — Jug. 65. cum magna cura parare omnia, *festinare* cogere exercitum. „Nagy gonddal lát mindenhez; serget gyűjt“. Általán e' számban több egyes szót kihagyott a' fordító. — Jug. 75. Contra haec oppidani festinare, *parare*. „De a' városiak is sürgenek“. — Jug. 81. Melius ratus *cognitis Mauris*, quoniam is nouus hostis accesserat. — „Jobbnak ítélte kiösmerni az új ellent“. — Jug. 84. Omnis labores, *pericula* consueta habeam. „Magszoktam minden munkát“. — Jug. 86. *Interim* noui milites *sine metu pugnae adesse*: videre fugientes capi, occidi. „Az új katonák látják hullongani a' szaiadókat, hogy miként fogdostatnak“. — Jug. 87. ita Jugurtham aut praesidiis nudatum, *sic ea pateretur*. „S így azok elvesztik helyeiket“ — Jug. 88. non lubidini, neque luxuriae erat, „nem nyalánságra van“. — Jug. 93. *eminus* terrere, „remegtetni“ — Jug. 106. quanto sibi *in praelio* minus pepercissent, „minél kevesbbé kimélenedik magokat“. — *Sceleris atque perfidiae*, „hitelenség“. Illy kicsinységeket másban tán elnéznénk, de a' szorgos, mügondos Kazinczyban nem. (*Folytatása következik*).

Szenczy Imre.

Füüdőirat.

Szliács. Irtá orvosok' s betegek' számára Czilchert Róbert, orvos doctor. Pesten, Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomt. intézetében 1838. n12r. 159 l. Velínen, csinos borítékba kemény táblába kötve 1 ft cp.

A' szliácsi gyógyviz, hazánk' hatalmasabbjai' egyike, már a' tizenötödik században ismeretes, mintegy tizenöt év óta pedig, nádor ö fensége s f. hitvese által sürűbben látogatva, hirre s igen számos vendégekre kaptott. Több balneographiai munkák tettek már ez előtt is róla, némeltyek bővebben, említést; külön egydiratokat Zipser, Wagner és Moizsisovics tanárok adtak: azonban D. Czilchert Róbert első, ki nem csak terjedelmes, és minden oldalú tudományos munkával ajándékozta meg literaturánkat, hanem azt egyenesen a' magyar közönségnek szánva, magyarul irta; a' miért neki becsület és köszönet.

„Igyekeztem — u. m. szerző az előszóban — nem valamely magasztaló panegyricust írni, azon sok fürdőorvosi iratok' mintájára, mellyek a' csapszékek' tarka czégréire oly élénken emlékeztetnek; hanem egy részről a' valónak pompátlan, de igaz előadása által rendbe szedni a' képzeletek' zűrzavarát, melly az itteni vizek' természete- 's minemisége felől uralkodik; 's az orvosokat figyelmeztetni ezen *erősítő olvasztó's másító*, roppant gyógyereű, *földes-sós-cavas hévízre*; más részről pedig elvonni a' magyar közönséget, melly már szinte növekedő arányban kezdi megízlelni a' gyógykutakat, 's bucsujárások' helyébe tenni azok' látogatását, az eddig, fürdőgyógyoknál divatozott aggszokástól (Schlendrian); 's olly szabályokat nyújtani annak, mellyek úgy saját tapasztalásom, mint más híres gyógykút-vizsgálóké által már czélszerűeknek 's hasznosoknak bizonyultak be“.

Szerző' feladása nem tartozott a' könnyűk közé, főleg azért, mert rendes fürdei-orvos Szliácsra nincs, ki gyógyvizeket úgy mint a' helybeli climai 's egyéb befolyásokat minden viszonyaikban, folyvást szemmel tartaná, rendes tapasztalásokat, vizsgálatokat 's észleléseket tenne, azokat jegyezné, 's így bizonyos évkör' elmúltával közelítőleg teljes, 's tapasztaláson épülő egyedirathoz gyűjthetné az adatokat. Azonban szerzőnknek is volt alkalmuk több évig magának észrevételeket gyűjteni e' nevezetes gyógykút körül, 's ezeket nyújtja, tekintettel mások' véleményeire, a' jelen, maga által is szerényen „próbatételnek“ nevezett könyvben.

Két részre osztotta szerző a' hő tárgyat. Az első, *hely- és történetírásiban*, Szliács' fekvése, a' vidék' geognosticai minősége, a' fürdő' története, az egész intézet' mibenléte, a' fürdei élet, a' nagyobb kirándulásokra szolgáló útmutató, 's úti- és postarend. Szerző mind e' tárgyak körül szorgalmasan nyomozódott, 's velünk sok érdekest közül, mondhatni kedves, lelkes előadásban, miről olvasóink az Athenaeumban *) közölt töredékekből is meggyőződhetnek.

A' második, *természet- és orvostudományi* rész igen érdekes magyarázatokkal kezdődik a' szliácsi forrásokat eredtetett vegytani munkálatokról. Szerzőnk itt a' vulcanistákkal tart, a' nélkül mégis, hogy ezen elméletet valamennyi

*) 1827. II. 449, 465, 485, 's köv. szel.

nyí gyógyvizekre kiterjeszteni kíváná, 's minden földbeni hőséget vulkaneredetűnek lenni állítana. Szliácsra nézve neki bizonyosan fontos okai vannak, t. i. az egész vidék' vulkancharacterere 's hegyei' földtani minősége, mi szerint az uralkodó hegységfaj itt a' romporphyr (conglomerat trachytique, Beud.), melly képletet a' vidék, habár a' legkülönbözőbb alakban is, de minden irányban, mutatja, sok tajtköcsoportozat és augitporphyr' lecsapásával; továbbá a' közel fekvő pollánai, lieszköczi és zálnai gránittetők, mellyekről, mint őshegyekről, szerző, többi közt Kefersteinnal, azt tartja, hogy vulkánföldön nyugszanak, 's vulkánérő' irtóztatós rázkodtatásai által vetettek föl, 's ez uttal *lava helyett gázok és víz szorult ki*. 'S ezekre támaszkodva úgy vélekedik szerző „hogy Szliácsnál az átmeneteli mészkőhalmok, és a' trachyt és tajtköcsoportozattal, márgával és tofakövel (turfával) vegyített mosonyföld alatt már évezredek óta kiégett —, vagy egy olly vulkán van, melly munkálatszünete miatt nem tud zajos kitörésben mutatkozni, hanem csendes, és úgy szólhatva, *helyettes munkásság által, a' szliácsi hévízekben ürül ki folytonosan*. A' szabad, más gázzal nem vegyült szénsavany' iszonyú mennyisége' eredetét, mely 's hatalmas mészkőteleptől kaphatja, mellyre a' tűzhelyben termett erősb savanyok, vagy az izzasztó hőség vizgőzzel egyesülten hatnak; a' forrás azon felül külső víz' benyomulása által is szaporodik, melly a' forró gőzzel érintésbe jövé, 's örökös electro-galvanicus működésben tartván, oxydáltatik, így savanyú természetét és szilárd alkotórészeit kapván“.

Egy fontos és hő czikk a' szliácsi vizek' természeti, vegytani 's orvosi tulajdonait adja gondosan leírva, 's magyarázva. A' vegyoldást (analysis) szerzőnk D. Wagner' legújabb (1834) vizsgálata szerint közli: de helyesen megjegyvezvén, miképen a' gyógyyerőt a' tiszta chemismusból leszármaztatni nem lehet, hanem egyenesen csak tapasztalásból határozhatni meg. Hová sorozza szerzőnk Szliácsot, láttuk felebb; bír az előkelő mennyiségben vasat, földi és sós részeket, roppant sok szabad szénsavanyt, mihez még a' +25° R. mérsek járul, melly szerző' megjegyzése szerint egy németországi vasfürdőben sem találtatik (ott legfőlebb +12° R), 's így megmelegítés által öserejétől meg nem fosztatik.

Szliács' viszonyait különféle betegségek

iránt, az ellenjelentések' (contraindicationes) szorgos kijelzése, majd a' használatmód' 's egész életrend igen részletes előadása követi; 's néhány, lényeges javításokat tárgyazó javaslat rekeszti be a' becses munkát: mellyek vajha annyi méltatást nyernének az illető helyen, a' milyen hasznosak nem csak, hanem szükségesegek. Ilyenek pedig egy rendes fürdőorvosi hivatal' alapítása, fürdőszabályok' elrendelése, tisztítása, befűdeleztetése a' kuktaknak, a' szükséges salonok és galleriák' építése, hogy — mint mostanában szokott történni — a' rossz idő olly könnyen félbe ne szakaszthassa az italyógyot; az egyedi állapathoz mérsékelhető kádfürdők, mellyek épen *nincsenek!* douche —, gőzfürdők 's egy — *szegényintézet!* mind, múlhatlanul szükséges dolgok, ha a' természet' e' ritka adományának kellő hasznát akarjuk vétetni, 's e' mellett, mint szerzőnk megmutatja, csak perczeni áldozattal, idővel pedig annyival több haszonnal járók — a' szegényintézetén kívül, melly mindazonáltal annál gazdagabban kamatoznék — örömmel, 's az emberiségi kötelesség' betöltését jutalmazó önmegnyugvással. Igen is csak okos belátás és egy kis jó szándék kívánatit ahhoz, hogy ezen egyik fejedelme hazai fürdeinknek azzá legyen, mivé lenni kellene, mivé minden más, önhasznát jobban érteni 's becsülni tudó hazában, rég lett volna. 'S ha szerzőnk' szózata nem hangzanék el a' pusztában — a' példa ragadós — talán megérnök, hogy többi előkelő, 's a' külföld' némelly világhírű gyógyvizeit sok tekintetben utólérő hazai forrásaink is, moeskaikból 's pirító szegényvöltekből kiemelkedve: maholnap itthon találunk fel azt, mit gyakran olly tetemes áldozatokkal, 's néha mégis siker nélkül a' külföldön keresünk: az egészséget.

D. S. F.

Áltítások, vélemények, felvilágosítások

— A' *hegelismus' tárgyában folyvást sürgetőnek.* Ha s. kitűzött kérdéseivel egyszerre a' dolog' melybe nem von bernünket, hanem a' Figyelmező' 14ik számában ezen óhajtatást fejezendi elsőben is ki: „óhajtanok hogy valaki adná elő rövideden mi fogatkozása volt a' Hegel előtti philosophiának? — ennek előboesátása után, a' legelső lépésön kezdve minden ugrás nélkül vinné a' legelső fokig a' rendszert, — hiszem hogy az új tanbani értelmességre fejlődés nagyobb előmentet vesz, és a' dolog is elannyira ki nem keseredik. Epen ezért erre is kívánok néhány pillanatot vetni most, midőn azon nehézségekre felelek, mellyeket s. szives volt egyedül hozzám, bővebb felvilágosítás végett, intézni.

Az új tanból itélőnek úgy tetszik mintha az előző philosophiának nem lett volna alapja, vagy olly első igazsága, mellyből rendszere' több igazságait fejtsé. Szemlelődesre, rendszerint vagy a' tapasztalathól, vagy valamelly okföből indula ki. — Úgy de

A' tapasztalatban nincs első igazság. — A' tapasztalat nem egyéb, egy végtelen okozati láncszemmel, mellynek sem kezdete, sem vége.

Szintén nincs elsőbbsége akármelly fogalomnak is, melly más tesz fel, minő volt például, a' Leibnitz-Wolfisták ellenmondási elve (principium contradictionis), mellynek természete abban állott hogy, ha már valamely fogalom valamely jeggyel meg van bélyegezve, ugyan akkor mással meg nem határozthatatik. Hogy származék pedig maga a' fogalom? 's méltán jutott-e eredeti jegyéhez? azt, ezen elv, abban hagyta. — Az lett volna pedig, a' fő dolog.

Még a' minden emberi tudat' legszélsőbb pontja a' Fichte' öntudata vagy enje is meghatározott, a' Schelling' nem enje, vagy természete által. Szerinte az öntudatban az én, szükségkép felteszi a' nem-ent. A' mi pedig feltetetik, az természetesen elsőbb, a' feltevőnel.

Hegel, méltán is, mind az Ent, mind a' nem Ent, az őket illető véges jogukba helyheté vissza, (mert mind a' kettő végtelenségre emelé azt, hogy hogy elsőbbet fel ne tehessen), aztán minthogy az öntudatban az En és nem én, egymást határozzák, ezeket mint végeseket (Geist, Natur) a' végtelenek az öntudatban szükségkép létező fogalmára vivé, mint eredeti okfőre (Logik). — P. o. Goethe' modorjában a' különböző színek úgy származnak, ha a' világosság és setétség egymást határozzák. Sem egyik, sem másik nem lehet tehát elsőbb, hanem első a' szín, 's a' fejer, fekete, veres stb csak annyiban vannak, a' mennyiben szín van, mellyben szépen megegyeznek.

De, az előző philosophiának, első igazság' hiányában, még igazsága sem volt, mivel vagy csupán alakos, vagy anyagos okfövel (principium formale, materiale) birt, holott az igazság a' fogalomnak (forma) a' valóságával (materia) megegyezésében áll. Formalis volt a' Leibnitz-Wolfisták' említett elve. Fichte' tudománytanja (Wissenschaftlehre) olly tökélyponton tetőző formalismus, hogy e' részben túl haladni nem lehet.

A' göröngyhöz tapadt empiristák, az anyagiság' salakjából kitisztolni, tiszta nezetekre magasolni nem tudtak. Az ész' nagy bonczmestere Kant, a' tiszta eszből mit sem tudá kifejteni, Schelling is, a' esupa mennyiségű különbségekeli vesződése miatt csak az anyagos világban (Natur) maradt.

Hegel a' Fichte' legtökéleteseb alakiságát (formalismus), egyesítvén Schelling' legtartalmasb valóságával (realismus), megközelíté az igazságot, melly mint főlebb mondok, a' fogalomnak a' valóságallal megegyezésében áll.

Nagy baja volt az előző philosophiának meg az is, hogy nem tudá, mi viszonyban áll egymással a' lelki és testi világ. Némellyek velünk született eszmekeket rebesgetének, midőn mások lelkőkre nevezve is a' testiséghez tapadának. — Descartes megpendítvén a' tudat' 's let' egységét, az ösmeretes „cogito ergo sum“jával, majd Fichte rendíthetlen alapra emelven azt, a' kettősdí rendszer (dualisticum systema) ugyanazonságra (Identitätslehre) kezdé fajulni. Hegel a' háromsági rendszer' megalapításával a' kettősdít is megerősíté. Egy ugyan szerinte is a' tudat a' lettel, nem gondolhatvan olly mit az ember, minek letele, legalább az egyes járulekokban (ingredientiák), nincs. — De a' tudat nem csak magasb a' letnel mint Schel-

ling akarja, hanem egészen más is, azaz egymástól qualitative is különbözők. Encyclopaedie §. 247. 248. 251. 381.

Továbbá, azt is hiánytalan tulajdoníthatók az előző philosophiának, hogy nem tudá a' testről a' lélekre, a' vegesről a' végtelenre szükséges lépéscsözt, közvetlen átmenetet. — Innen hol egyik, hol a' másikat tagadá (idealismus, materialismus), majd minden megmutatás nélkül csak feltevő (dogmatismus), majd az itt tétongani látszó közt ábrándozásokkal (harmonia praestabilita) töltte be. Az öntudatban történik már a' testiségről, a' lelkeségei közvetlen átmenet, itt egyszersmind végeességünk elhatározó focusában tűnik fel a' végtelenség' égi fénye.

Végre tudá minden philosophia, hogy egységre kell törekednie, de kivitelének módját nem tudá. Rendszerint üres schemákat alkotott, és azokba a' tárgyakat betukmálta. A' testi világba ez csak ment, de a' magasb 's égi körökben az ész is mint hajdan Phaeton zavarba jött, a' véges lét tengerébei lebuktával azt nyilvánítá, hogy az istenség minden valódiság' foglalhatja ugyan, de meghatározani nem lehet, a' nélkül, hogy végtelenségi alakjából kivetkezve, végesnek ne helyegettesék. Az-új tan' fő érdeme annak megmutatása, hogy nem az ész jön magával ellenkezésbe, sőt inkább az észben az ellenkezők egymással szépen megegyeznek. Lám a' természetben minő ellenkezésben áll a' fejer a' feketevel? mégis, a' szín' észbeni fogalmában mint megegyezik. Csak illy, az ellenkezőket a' magába befoglalás által azokat mintegy semmisítő fogalmakat fejtsen az ész, a' legellenesb jegyeket is összekötendő 's egységbe olvasztandja fel.

A' mi már magát a' módot illeti, az nagyon természetes. Hogy áll elő egység a' beszédben vagy gondolatokban? Úgy ha a' gondolatok egymásból fejlenek, egyik a' másiknak szükséges feltétele. Fejezzük ki csak Pygmalionként keblünk hó érzetét a' legőszhangzatúbb alkatban a' hideg márvány is meglevenül, — midőn magunkból nem természetesen fejlődő szárnyakkal Daedalus' módjára a' légbeli üres hadarászás után, a' szók özönébe füladunk be.

Ezen egymásbéli fejlődés által elevenülnek meg az abstract fogalmak, lesznek egy életműves test' részeivé (concret). Nem egyebért testülemeg Aristotelesnél is a' gondolat, hanem mivel mindent egy fő okból (közvetlen VAN) fejte ki. Illy módon jöhet be, a' Hegel' logicájába is, a' mechanismus, chemismus, teleologia stb, 's alakulhata azon egyetemes kör, mellynek alapjául maga az istenség van letéve.

Miért nem mondja hát ki világosan, miért el illy forma kifejezésekkel: kimondhatlan (Unsagbares), man könnte sagen, dieser Inhalt ist die Darstellung Gottes, wie er in seinem ewigen Wesen, vor der Erschaffung der Natur, und eines endlichen Geistes, ist; ez a' fejlesztő rendszerhez hi ragaszkodás. A' Hegel' elve az, hogy mit se mondjon ki előre, hanem magából fejljek ki micsoda az. Philosophiájának is ezért nincs elül definitiója. De ha csakugyan faggatnak a' közvetlen VANért, mi kik előtt már a' rendszer kifejlett, miért ne mondanók ki. Hisz csak valamely

utópai mondhatná a' közvetlen VANt kimondhatatlannak, méltán is mert a' Tehillim VI. 6. szerint „a' seholban (Seolban) ki mond neked dicséretet. Mondjuk ki tehát bátran, hogy a' közvetlen VAN maga az istenség, és hogy Kantnak azon állítása, hogy az istenség minden valódiság' foglalhatja ugyan, de meghatározatlan, mivel ezen határozások egymással ellenkezők miatt össze nem foglaltathatnak, szülte ezeknek a' dialectica általi összefoglalását, épen ezért a' dialectica nem egyéb, mint csupa ellenkezők' kapcsolata.

A' wahlstadti hős' *) jelszavát láttatik a' dialectica is minden lépten 's nyomon kiáltani, csak előre előre!! A' test' és a' lélek' ellenkezése ez, nem lehet itt eléggé gyorsalkodni, hogy a' természeti állapotból (Natur) kifussunk, 's lélekké (Geist) legyünk, egyszersmind tökéletessé, mint a' menynevei atya tökéletes. E' fogalmi lépcsőzeten az átmenetet sokszor nagy ügygyel 's bajjal lehet kilesni **) de csak előre, ugyan amnyi jó-reményfok ez, mellyen túl boldog helyek, új ég és föld tűnik elő. (Vége következik).

Szeremlei Gábor.

Historiai társaságok.

— Az új, angol, történetírási társaság.

Az angol egyetemek és tudós iskolák' hiányossága miatt, melly utóbbiak csak elfajult kolostor-iskolák, meg kellett a' kormány' törekvésének bukni, midőn az angol történetírás' forrásai' kiadását czelba vette. 100,000 font sterling adaték ki e' czelra, és mellekesen még a' tanulevelek és országpapírosok' gyűjtésére 's megkaphatására, de minden tetemesb süker nélkül. Ket évvel ezelőtt igen közönségessé lett a' szégyen és botránkozás, és egy parlamenti választottság vizsgálá meg a' dolgot Buller Károly' elnöksége alatt, mire a' történetírási biztosság' részéről furesa történetek jötnek napfényre. Az egészet Cooper vezeté, a' Record-commission' titoknoka. Milly kevéssé volt ő alkalmas történetírási vagy akármifele tudományos vizsgálatra, már azon könyvjegyzékből is kitetszik, melly az említett parlamenti választottság' nyomtatott jegyzőkönyvéhez van mellekelve, 's olly könyveket foglal magában, mellyeket Cooper a' historiai vagyis Record-commission' számára vett. A' német czimek közt péld. ilyenek jönek elő: „Anzeiger für Hunde des Mittelalters. Reise durch Sieben-gurgen (Siebenbürgen) stb“.

— Még ezt elhallgathatnok, de alig van egy czim hiba nélkül. A' javítás Cooperre bizatek, de ő nem fogadta el. Buller Károly aztán egy német tudósna küldé el az iveket átnézés végett, de azt gondolá, a' könyvjegyzék Evidence is volna, tehát az egész ügy nyometék le, a' mint vala, egy. Cooper' jegyzéséből álló melléklettel, mellyben nyilvánítja, hogy „a' jegyzeket nem akarja kijavítani“. Az előbbi Record-commission most már fel van oldozva, 's minden hihetőséggel beérendi a' kormány azzal, ha a' Record-ok' gyűjtését, rendezését és egyesítését elősegíti, a' történetírási

*) Blücher. Épen ezért az oroszporozoktól „Der Marschall Vorwärts névvel bélyegeztetett meg.

**) Ezért kell a' philosophiának széles, kivált természettudományi ösmeretekkel birni.

közzétételével pedig végképen felhagyand. Ez utóbbit ennél fogva egy magányos társaság tette céljává, 100 tagból álló, melyben csak két idegen található: Guizot, 's a' belga követ, Van de Weyer. A' szám álló, — nem annyira különczködésből mint tanujául, hogy 500 guineével évenként — minden tag 5 guineet fizet — jól használva a' dolgot végrehajthatni. Az előbbi megbizottság' legmunkásabb tagjai beállottak a' társaságba. A' Record-commission Bouquet' terve szerint akara hatni. A' társaság egyenesen Pertz' tervét követi. Csak az alak különböző, u. m. nagy 8r. Ezen alak jól van választva, 's jelen esetben Pertz' vas-tag folio köteteinél jobb, mert az által a' kiadásban nem szükséges olly szigorú rendet tartani, 's mellette azon haszon is megvan, hogy egyes köteteket is megvehetni, egyes írókat megszerezhetni. Az egész gyűjtemény 50 kötetre van számítva, melyek egyenként 7 ft 12 kr.ért kaphatók. Egy kötet kevés hét előtt jött ki, benne foglaltatik Beda' *Historia ecclesiastica*-ja, kiadva Stevenson által, 424 és XXI és XXIV lapon. E' munkában Smith János' kiadása után (Cambridge, 1722) nem sok tenni való maradt hátra. Azonban négy új kézirat hasonlították egybe a' britt muzeumból: 1) a' Cott. M. S. Tiber C. II, hihetőleg a' Sdik századból, valamint 2) a' mond. M. S. Tiber. A. XIV. 3) a' Harleian. M. S. 4978, iratott Franciaországban, hihetőleg a' 10dik század' elején. Az első 's másodikból írási mutatványok adtak, melyek igen szépek 's föltétlenül emlékeztetnek néhány st. galleni kézíratra. Különbözik még a' norman idoszakból is hasonlítottak kéziratok egybe, de haszon nélkül. Annál jobb, legalább tudjuk, hányat ütött e' munka' számtalan kéziratainál az óra. Hodító Vilhelm képzí a' választó falat a' jó és rossz és felesleges között. A' jegyzetek tárgyszerűek, néha újat is foglalnak magokban kijavítás' vagy számhelyeslés' tekintetében. Új a' bevezetésben annak eldöntése, volt-e Beda Romában, vagy nem. Az egész adat Malmesbury' egészen önkenyes fölvételén alapul. Az oda mellekelt levél' egy idősebb leírásából (mellyet Sergius pápa Ceofrid apáthoz írt) kiviláglik, hogy az első általában csak szerzetest kíváná Romába, a' kít Malmesbury minden okoskodás nélkül *Venerabilis Bedae* csinál. — Két más kötet minden nap váratik, Nenniust, Gildast, és az eddig nyomtatva nem volt chronista Riccardus Devisast magában foglaló. A' legérdekesebb jövő tavasszal jó, t. i. két kötet száz oklevel, Kemble ismeretes angol tudós által kiadva. A' mennyire hallik, sok jeleset foglalnak magokban a' jogviszonyok' ismeretéről, 's az időszámolati eltéréseket az angolszász királyokról a' déli 's éjszaki chronisták közt, eldöntik; az éjszakiaknak hagyva igazat, a' mi annál megfoghatóbb, mivel Anglia' éjszaki része soká lakhelye volt az ír tudományosságának. Sok oklevel hamisítva van, és a' norman időből. Mit is tehettek más a' szegény szerzetesek, mikor az új úr tulajdon bizonyítványt kíváná tőlök minden birtokok 's főképp a' jogzimek felől? E' körülmény ada alkalmat mint mondják, a' kiadónak, mely beütést és jeles szorgalmat fejteni ki a' valódiság és alszerűség' criteriumainak feltalálásában és előterjesztésében.

— Az angol történetek' ezen tulajdonképi forrás-gyűjteményén kívül még oklevelgyűjteményt is ígér a' társaság a' történetek' felvilágosítására VIII. Henrik óta; meddig, nem mondatik, de igen kívánatos volna, hogy az angol forradalomra különös tekintet fordítatnék, mivel ez mindeddig igen szegényen van kimerítve. AZ.

— Leopold belgák' királya, Brüsszelben egy historiai biztosságot alapított ezelőtt néhány évvel még, illy név alatt: *Commission royale d'histoire de Belgique*, melynek a' statusférfiak és tudós történetbuvárok közül választott tagjai: *de Gerlache*, mint elnök, báró *Reiffenberg*, mint titoknok és szerkesztő, *Gachard*, számvívó, *de Ram*, *de Smet*, *Dumortier* és *Willems*. Az egyesület' czelja, Belgiumnak valamennyi még kiadatlan krónikáit 's egyéb történetforrásait, köz költségen kiadni; melly kiadás „*Monumenta Historiae Belgii*” czim alatt valóssággal már megis indulván, eddig hat kötetre növekedett; 's Pertznek német, Buchon' franciaországi, 's a' Ricord-commission' angol, hasonló irányu gyűjteményekkel vetélkedik, sőt a' külső kiállítás' fényét 's gondosságát tekintve, felül is múlja.

— 'S ez alkalommal legyen szabad azon ohajtást fejezni ki, bár országunk' rendei is, hazánk' történetei' felvilágosítására szolgáló mindennemű kütfők és segedelmek' összeszedetése 's kiadásáról országosan gondoskodnának! Tudom én hogy vannak kik e' vállalatot az academiától várják, feledvén, hogy ennek nem egy, hanem *hat* osztálya van, melyek közt a' csekély jövedelem megoszlik; hogy pénzará' állapotjánál fogva még előleges könyvkiadásait sem folytathatja azon élénkséggel, millyet a' nyelv' 's literatura' java kívánna; hogy az országgyűlésileg elfogadott rendszabások' értelme szerint törekvesei' tárgyaul az academiának a' magyar nyelv és a' tudomány' egyesített érdeke van kitzúve, 's így nem-magyar kutforrások' kiadásának legalább is azon időkre kell haladnia, midőn a' magyar nyelvet illető alampunkák, az ezeknek előállítatására szükséges tömerdek források 's előkészületek' teljes összegyűjtése 's részint kiadása után, ki lesznek dolgozva, 's a' tudomány' első szükségei kielégítve, 's mind az eszközölve leszen, mi a' tudományok' magyar nyelven terjesztését mozditja elő. Csak akkor, talán egy század múlva gondolkodhatik a' történetirási osztály a' kütföknek nagyban kiadásáról; de akkor is vajjon nem lesz-e szükséges e' vállalatra külön költségforrást mutatni ki, ha csak az *academiát*, archaeologiai v. historiai intézette nem akarjuk összevonni: de mit fog majd a' többi öt osztály mondani? En nem tudok academiát, melly illy gyűjteményt adna: egyes, külön czélú társaságokat igen, és pedig majd mindenütt státusköltségen. 'S ezt mellekesen azoknak, kik *valamint mindent*, úgy ezt is az academiától követelik. Külön pénzalap, külön végrehajtó biztosság kívántatik erre; 's midőn egyfelül a' tud. társaság e' nemere a' munkálkodásnak termett ferfiakkal szolgálhatna az ügyet, másfelül köz segedelemből évenként reá szánt egy pár ezer forinttal, kevesebb mint egy embernem alatt, e' tekintetben a' legmiveltebb nemzetekkel versenyt futhatnánk. *Quod faxit deus!* S.F.

Nyomatik Budán a' magyar kir. egyetem' betűivel.